

Культурны герой у гісторыка-культурным працэсе

Духоўная спадчына з'яўляецца спосабам пазнання і рэфлексіі сучаснай культуры. Шматлікія культуралагі (Дж. Фрэзер, прадстаўнікі кембрыджскай школы міфалогіі Дж. Харрысан, С. Хайман і іншыя) сцвярджаюць паўтарэнне ў гісторыка-культурным працэсе рытуальна-сімвалічных актаў ў першапачатковай форме старажытнай абраднасці. Культурны герой міфалогіі і фальклору выступае ў ролі рэгулятара каштоўнаснай сістэмы і мадэлі паводзін, з'яўляецца сімвалам нацыянальнай ідэнтычнасці. Сімвалічныя функцыі і роля культурнага героя ў розных перыяды вызначаюцца сацыякультурным кантэкстам. Трансфармацыя яго ролі ў сучаснай культуры, з аднаго боку, абумоўлена актуалізацыяй працэсаў глабалізацыі, а з другога – праблемай захавання нацыянальнай і культурнай ідэнтычнасці супольнага і індывідуальнага суб'ектаў. Фарміраванне новага культурнага героя змяняе культурную прастору. У масавай свядомасці нашага часу дадзеная міфалагема часта замяняецца рэальнымі прадстаўнікамі маскультуры, што можа прывесці да ўзнікнення новай субкультуры.

Важнейшая місія культурнага героя ў міфалогіі – творчае ўпарадкаванне свету і чалавечага жыцця. Вынікам яго культуратворчай дзейнасці становяцца як глабальныя па маштабе падзеі, так і прыватныя вынаходніцтвы. Лічыцца, што культурныя героі стварылі пісьмо, шэраг важных жыццёвых сфер (веды, рамёслы і іншыя). Пазней у легендах, жыццях, летапісах вынаходнікі пісьма выяўлены як выдатныя асобы. У хрысціянскай традыцыі такія фігуры звычайна кананізаваны.

Культурнаму герою ўласціва сінкрэтычнасць боскага і чалавечага пачаткаў, што сімвалізуе непадзельнасць мастацтва і рэлігіі ў архаічнай свядомасці. Заўсёды падкрэсліваецца значнасць дзеянняў героя і яго магічная сіла. Часта становячы культурны герой саборнічае з братам-блізняцом, які выконвае ролю трыкстэра, надзелены дэманічнымі і камічнымі рысамі (напрыклад, Праметэй і Эпіметэй).

Культурны герой не абавязкова сакралізаваны. У шэрагу міфічных традыцый ён можа супадаць з дэміургам, татэмным першапродкам. Часта назіраецца суаднесенасць з выдатнымі гістарычнымі асобамі мінулага – міфічнымі (Рома) і рэальнымі, паўлегендарнымі (кароль Артур, Чынгісхан). Вобраз культурнага героя можа эвалюцыянаваць да бога-творцы або месіі (Крышна), альбо прыняць характар казачнага ці эпічнага героя (Гільгамеш, Арфей, Васіліса Прамудрая). Рудыментныя рысы заўважаны ў некаторых багоў (Энкі і Энліль у шумераў, Гермес у грэкаў, Асірыс у егіпцянаў і іншыя). Культуратворчая функцыя з'яўляецца іх адметнасцю.

У старажытных эпічных паэмах найбольшай пашанай карыстаюцца Праметэй, кузнец Гефест і іншыя. Праметэй, які здабыў для людзей агонь, выступае ў ролі не толькі культурнага героя, але і як цывілізатар. Родапачынальнікам агню і кузні лічылі славянскага Сварога, які з'яўляецца хутчэй боскім культурным героем, бо сфера яго дзейнасці значна шырэйшая, чым коўка зброі, кузнечкая справа. Ён – бацька Сонца. Агонь звязвае кузняца са Сварогам, але сам Сварог не кузнец; пры ім толькі ўпалі нябесныя кляшчы, неабходныя для кузнечкага рамяства. Кузнец адыгрываў вялікую ролю ў жыцці народа, таму назіраецца яго сувязь з вясельным абрадам. У беларускай традыцыі кузняцоў завуць Кузьмой і Дзям'янам або Кузьмадзям'янам.

Вобраз культурнага героя ў беларускай культуры існуе ў розных раслінных, зааморфных і антрапаморфных мадыфікацыях, але найбольш сэнсаваёмкімі з'яўляюцца дзве: вобразы гаспадара і музыкі. “Ёсць падставы меркаваць, што гаспадар выцесніў багоў яшчэ ў часы аграрнай рэвалюцыі ў першым тысячагоддзі да новай эры. На карысць гэтага меркавання сведчаць гімны беларускага земляробчага календара” [1, с. 242].

Гаспадарская парадыгма была вьзначальнай і дзейснай на розных этапах развіцця нацыянальнай культуры. Галоўным культурным героем народнага эпасу і каляндарнай пэзіі з'яўляецца дбайны, адказны гаспадар, у якім спалучаюцца якасці сейбіта і воіна. Дадзеная парадыгма вызначыла змест каштоўнасных прыярытэтаў у часы станаўлення беларускага этнасу і нацыі. На яе арыентаваліся Ф. Скарына, А. Волан, А. Алізароўскі, К. Каліноўскі. Гэта ідэя ўвайшла ў этыку фізіякратаў. Словам “гаспадар” афіцыйна называлі кіраўніка дзяржавы. У рэальнай гісторыі гэтаму ўзору найбольш адпавядаў Вітаўт, вобраз якога апаэтызаваны ў паэме Міколы Гусоўскага “Песня пра зубра”. Спробы практычнага ўвасаблення гаспадарскай парадыгмы ўвасоблены ў дзейнасці наркама земляробства Прышчэпава, які рабіў стаўку на культурныя гаспадаркі. Яе разбурэнне пачынаецца з часоў калектывізацыі, калі зямля пачала ўспрымацца бальшавіцкімі ідэолагамі толькі як важнейшы сродак вытворчасці. Культура нацыянальнага адраджэння шла да ўсведамлення неабходнасці абноўленай зямлі. У “Новай зямлі” Якуба Коласа раскрываецца характэрнае і разнастайнае “тутасці”, тут-быцця. Зямля эстэтызуецца, сакралізуецца. У выніку была сцверджана магчымасць адраджэння паэтычнай інтэрпрэтацыі быцця, пераадолення бездухоўнага існавання.

Адна з мадыфікацыяў вобраза культурнага героя – музыка. Узвышана-драматычна ён выяўлены ў казцы “Музыка і чэрці”, запісанай А. Сержпутоўскім ад казачніка Рэдкага. Да яго звяртаўся Максім Багдановіч у

апавяданні-прытчы “Музыка” і “Сон-трава”. Праз вобраз музыкі Якуб Колас у паэме “Сымон-музыка” паказаў фарміраванне нацыянальнай культурнай эліты. Паэт акрэсліў шляхі рэалізацыі арыгінальнага таленту. Бяднота і жабрацтва, на яго думку, могуць толькі духоўна знішчыць. Сімвалам дзяржаўнай апекі талентаў у паэме з’яўляецца панскі палац, які найбольш смяротны для творчасці. Увасабленнем багемнага жыцця і ўяўнай свабоды, якую яно нясе, выступае сімвал карчмы. Перасцярагае маладых творцаў паэт і ад пустазвонства. Адзіны правільны шлях для маладой нацыянальнай эліты – прысвяціць свой талент служэнню свайму народу.

У культуры нацыянальнага адраджэння вобраз культурнага героя найперш суадносіцца з прарокам. Да яго звярнуліся Янка Купала (“Прарок”, 1912), Язэп Драздовіч (“Прарок”, 1931), якіх называюць не толькі геніямі сваёй нацыі, але і прарокамі. Старазапаветныя прарокі дапамагалі людзям не адхіліцца ад правільнага, ісціннага шляху ў пазнанні сапраўднага бога, каб дасягнуць шчаслівага жыцця. Яны былі рупарамі праўды, носьбітамі мудрасці і маралі. Купалаўскі прарок ідзе да продзей з новаю навукай – абудзіць ад летаргіі нацыянальнага жыцця, зывесці з рабства да святла. Магутнай сілай перастварэння свету валодае слова прарока. Менавіта паэту накіравана выканаць гэтую місію.

Язэп Драздовіч, бадай, найбольш сярод сучаснікаў задумваўся аб экзістэнцыяльных пытаннях і звязваў будучыню чалавека з космасам. Яго “Прарок” як бы злучае чалавечы свет і боскі, матэрыяльнае і духоўнае. Праз векавечныя мury ён прапалаў шлях да святла. Абрысы постаці прарока ў сцяне – гэта сівал яго адданасці людзям і самаахвярнасці. Язэпа Драздовіча называюць рыцарам нацыянальнага адраджэння. Уся яго творчасць прасякнута паўцём адказнасці за ўраўнаважаную дыялектыку земляроба з космасам, гісторыю народнага лёсу.

Такім чынам, здабыткам беларускай культуры з’яўляецца арыгінальны парадыгматычны вобраз культурнага героя. Яго функцыі і роля ў гісторыка-культурным працэсе абумоўлены сацыякультурнай сітуацыяй. На пераломе эпох беларуская інтэлегенцыя пастаўлена перад экзаменам на годнасць сучаснага культурнага лідэра. Культура нацыянальнага адраджэння прызначэнне чалавека бачыла ў тым, каб тварыць свой чалавечы свет і ўзвышацца духоўна разам з эвалюцыяй сусвету, космагенез прадоўжыць культурагенезам.

Літаратура

1. Рагуля, А. “Адвечны шлях! Калі ж, калі?” / А. Рагуля. – Палымя. – 2002. – № 11–12. – С. 238–260.